

Overdenking gehouden op 30 oktober 2022
tijdens de cantatedienst
in de Westerkerk te Amsterdam over
Matteüs 5: 1-10 en de Bachcantate "Nun danket alle Gott" (BWV 192)
door dr. Cristina Pumplun

Het is in het jaar 1636: een vernietigende oorlog raast door het westen van Europa. Er wordt zwaar gevochten op de slagvelden, plunderingen door rondtrekkende soldaten zijn aan de orde van de dag, er heerst grote honger en dan komt er ook nog een pestepidemie. In het klein plaatsje Eilenburg - in het oosten van Duitsland - waar Martin Rinkart - de dichter van de cantate, die we straks zullen horen - predikant is, sterven op een gegeven moment tientallen mensen per dag. Rinkart draagt die tientallen elke dag te grave. Je vraagt je af, hoe een mens zó zijn werk kan doen als pastor, als geestelijk leider. Hoe houd je moed? Hoe houd je vast aan je geloof? Laat staan dat je anderen kunt bijstaan in hun nood.

We willen nog wel eens denken, dat mensen in vroeger eeuwen – zeker voor de Verlichting – niet twijfelden aan hun geloof, dat zij enkel houvast daarin vonden. Maar de gedichten van de 17^e eeuwse Duitse dichter Andreas Gryphius halen ons uit de droom. Gryphius schreef een "treurlied op het verwoestte Duitsland", een gedicht over zijn ervaringen in dezelfde oorlog als waar Martin Rinkart in 1636 onder leed, de Dertigjarige Oorlog. Gryphius dicht over het bloed dat door de straten vloeit, de onveiligheid van vrouwen en huizen die in de brand staan. Maar erger nog dan al dat geweld en de hongersnood is, zo klinkt de laatste regel van het gedicht, "daß der Seelenschatz gar vielen abgerungen". Dat het kostbaar goed van de ziel - het geloof – mensen uit het hart wordt gerukt...

Wat doen oorlog, epidemieën, de financiële gevolgen van beide met je vertrouwen? Het blijkt toen niet anders te zijn dan nu. Bij de beschrijving van de oorlog 400 jaar geleden in het gedicht van Andreas Gryphius zie je de beelden uit Oekraïne vóór je. Even voel je je verbonden met mensen van honderden jaren geleden, maar de keerzijde van die herkenning is de wrange conclusie, dat het leven van mensen zich

steeds maar weer afspeelt in een spanningsveld tussen veiligheid en bedreiging, oorlog en vrede.

Dat gold ook voor de tijd waarin Jezus van Nazareth leefde. Hij wist zich gezonden van Gods wege om met woorden en daden hoop en vertrouwen te brengen in zó'n wereld. We lezen het begin van wat de schrijver Matteüs heeft opgeschreven als één van Jezus' toespraken. Het een in poëtische woorden vevat vergezicht: een schets van een hoopvol perspectief voor kwetsbare mensen, waar mensen "gelukkig" worden geprezen, die dat toch wérkelijk en met de beste bedoelingen níet kunnen zijn. Treurenden en zachtmoedigen, mensen die gedreven worden door medelijden, die vervolgd worden: dat zijn toch eerder loosers en slachtoffers. Maar juist zulke mensen - de kwetsbaren in een tijd van prestatiedruk, tempo maken, succesvol zijn, wie zich inzetten voor gerechtigheid en daar zelf het slachtoffer van worden - worden op het schild van het geluk geheven.

"De nederigen en zuiveren van hart" zijn mensen, die afzien van alles, wat medemenselijkheid blokkeert: teveel bezit, niet zonder steeds-maar-meer kunnen. Het zijn mensen, die het Leven voor anderen mogelijk maken met hun medemenselijkheid en drang naar gerechtigheid en vrede. Ook al lijkt in het hier en nu het tegendeel waar: het zijn "de zachte krachten", waarvan de dichteres Henriette Roland Holst overtuigd was "dat zij zeker zullen winnen". Zolang ongerechtigheid, geweld, grensoverschrijdend gedrag, geldingsdrang, rijkdoms-verslaving het voor het zeggen hebben, is het afzien. Maar wie oog heeft voor waar gerechtigheid geschiedt, wie het licht door de kieren tevoorschijn kijkt, wie daardoor wordt aangeraakt, zal in beweging komen en zo bijdragen aan wat heil brengt: heling, gerechtigheid, vrede.

Morgen is het 505 jaar geleden, dat Martin Luther een pamflet publiceerde waarin hij de kerk van zijn tijd kritiseerde met alle corruptheid en inhaligheid, die in haar goede werk was geslopen – een gebeurtenis, die geldt als het begin van de Reformatie. Luther voelde zich geroepen om verandering te brengen. Hij stelde misstanden in de kerk van zijn dagen aan de kaak. Gezien het feit dat kerk en samenleving in die tijd ten nauwste verweven waren, was de crisis in de kerk toen een crisis in de wereld.

We weten er alles van, hoe moeilijk het kan zijn om in crisistijd toekomst, licht en vergezicht te zien. Ook onze tijd vraagt om hervorming: van onze manier van leven, ons omgaan met de natuur, de schepping, met de bronnen, waar wij op teren, met polarisatie - elkaar niet willen horen en zien – en dat mensen zelf heer en meester willen zijn ten koste van de vrijheid van anderen.

En daarom kan hervormen niet zonder hoop! En dus niet zonder goede woorden, poëzie en muziek! In hetzelfde jaar 1636 als Gryphius zijn gedicht over de Dertigjarige Oorlog schrijft, dicht dominee Martin Rinkart de tekst van een lied: "Nun danket alle Gott!" Te midden van oorlog, ziekte en verlies weet hij een lied te schrijven! Het is gebaseerd op woorden uit een oud Joods geschrift:

*Prijs nu de God van alles wat bestaat,
die overal grote daden verricht,
die ons vanaf de moederschoot verheft
en ons zijn barmhartigheid betoont. (Sirach 50:22)*

Soms kan een mens zingend op meer hopen, in meer geloven dan het verstand eigenlijk toelaat. Rinkart brengt het op, om omringd door het tegendeel het wonder van het leven zelf te blijven zien en ervaren, het begin van het menselijk bestaan "van kindsbeen aan".

En Bach pakt het stokje over. Het tweede en het derde deel van zijn cantate zijn als een dans: een gavotte en een gigue. Zo worden we vol vertrouwen ten dans gevraagd om de toekomst tegemoet te gaan. Omdat bij alle duisternis het licht nooit is uitgedoofd en het ons leven in zal blijven stralen!